

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ט"ז
תשע"א

חסידי צדק

הנותן לשכויי בינה להבחין בין יום ובין לילה

ברכות השחר נאמרות בכל בוקר ומטרתן לתת שבח לקב"ה על דברים הנראים לנו שגרתיים: התעוררות, קימה, הליכה, וכו'. הם כל כך שגרתיים שלפעמים איננו מבינים את חיוניותם עד שהם נשללים מאתנו חס וחלילה. לכן חכמינו הורו להודות לה' כל יום, על מנת שלא נקבל את השגרה כדבר מובן מאליה.

ברכות השחר תוקנו על פי סדר פעולות הקימה של האדם בבוקר. כך אומרת הגמרא: כאשר מתעורר, אומר אלוקי נשמה, כאשר שומע את קול התרנגול, אומר אשר נתן לשכויי בינה, כאשר פוקח עיניו אומר פוקח עיוורים, כאשר מתלבש אומר מלביש ערומים וכו'. להלכה, אנו מברכים ברכת השכויי גם אם לא שמענו קול תרנגול.

הברכה הראשונה היא ברכה מיוחדת שבסוּחַ של התרנגול. אנו מודים לקב"ה מדי יום שנתן לשכויי (תרנגול) בינה להבחין בין יום ובין לילה. מה הגדולה בעובדה זאת? זה הרי דבר ברור וטבעי להבחין בין יום ללילה. מדוע דווקא השכויי זוכה לכבוד הזה, לייצג את נפלאות ה' בבריאה?

שאלה זו מתעצמת לנוכח דבריהם ומעשיהם של חז"ל. ר' דוד אבודרהם כותב: "וזהו דבר פלא שאין בעולם מי שידוע להבחין בין יום ללילה ואפילו האדם שהוא בעל דעה והשכל, אלא התרנגול". כשהיה רבי עקיבא הולך בדרך ולן בשדות היה לוקח אתו תרנגול שיעורר אותו בעת הצורך. מהו אם כן סודו של התרנגול?

ידוע שבביליגה יש שני סוגי חושך: יש חושך של אמצע הלילה, ("קדרותא דליליא", בלשון "זוהר") ויש חושך של לפנות בוקר ("קדרותא דצפרא"). מסתבר שהתרנגול קורא רק לפני עליית השחר. הוא אינו מתבלבל ואינו קורא בקדרות של אמצע הלילה. התרנגול יודע להבחין בין שני סוגי החושך. דבר זה הוא אחד מפלאי הבריאה.

בפן הסמלי, התרנגול משמש בן לוויה לעם ישראל במשך "חשכת הלילה" של הגלות. כמו שעם ישראל ייחל ומייחל לאורו של משיח באלפי שנות הגלות, כך התרנגול מצפה ומתאווה לאור הגנוז בחשכת הלילה. התרנגול גם מעורר את העם בעת הצורך לתשובה. בשירת הבריאה (פרקי שירה) מתגלה התרנגול כייצור שקורא שבע קריאות, שיתכן שהן מסמלות את השלבים בהתעוררות האדם לתשובה, כמו שכתוב בפרק הרביעי "בקול שביעי אומר, עת לעשות לה' הפרו תורתך".

למילה "שכוי" יש פירוש נוסף, מלבד תרנגול, והוא "לב". פירוש זה נדרש מפסוק בספר איוב (לח, לו): "מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכויי בינה". רוב הפרשנים הקלאסיים מבארים שכונות המילה "שכוי" היא ללב האדם. לפי פירוש זה, אנו מודים לה' שנתן לנו את בינת הלב.

מהי אותה בינת הלב?

בין הפירושים השונים שנכתבו יש המסבירים את בינת הלב כיכולת ההבחנה, או יכולת ההבדלה בין טוב ורע למשל.

כושר ההבחנה הוא אחד הכלים השכליים החשובים שיש לאדם. זהו כלי שבאמצעותו הוא מגדיר את המציאות הפיזית והרוחנית כאחד, ודרכו מברר את הערכים שלפיהם הוא חי. במוצאי שבתות אנו משלבים דווקא בברכה של הבינה את עניין ההבחנה-ההבדלה בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה.

ההבחנה של משמעות הזמן בחיי האדם היא מהותית עבורנו. אנו מודעים לכך שחיינו נמדדים בשנים ובימים. כאשר אנו פורטים את חיינו לימים, מגלים שיש ברכה גדולה בהבחנה זאת. הברכה היא בתובנה שאין יום שדומה למשנהו, כל יום הוא יחיד ומיוחד. היום החדש נתפס כהזדמנות חד-פעמית שניתנת לנו כדי לפעול בעולם. הזדמנות זאת מציבה בפנינו אתגר: לעשות את היום החדש טוב יותר מהאתמול ולמלא את היום במעשים שיקדמו אותנו, את עמנו ואת עולמנו למקום נעלה וגבוה יותר.

עוד פרוש למושג "בינת הלב" נובע מלשון התבוננות, כלומר התבוננות פנימה והחוצה, למצוא את החידוש בדבר המוכר המסתתר ביום החדש שנולד. בינת הלב היא הכוח להוציא מתוך שגרת החיים תובנות חדשות, אף אם מדובר בחידוש קטן ופשוט כמו מילה טובה, חיך או נקודה אחת שהצלחנו לברר לעצמנו. החידושים הקטנים הם התכלית של היום כולו (מתוך דבריו של הרב אייל ורד).

אם עסקנו בבינת הלב, נאמר כי "בינה יתרה נתנה לאישה". חשוב שאנחנו, הנשים, נרים את נס "מסר השכויי" ונפתח את הבוקר בתודעת משמעות הזמן וההזדמנות הגדולה של היום החדש, כדי שנמלא אותו בתוכן, במילים טובות ובתחושה של התחדשות ושליחות. זאת תהיה ברכת השחר שלנו לעצמנו ולעולם.

מונה שרייבר

מרצה בהתמחות לאנגלית

"עם ישראל כיתות כיתות"

הצעקה והאנחה מעידה שאדם שואף ומקווה לשינוי המצב. לכן לא כתוב "ויצעק העם" אלא "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שוועתם אל האלוהים מן העבודה". לפי ההיגיון האנושי היה הקדוש ברוך הוא צריך לטפל בגאולת "בני ישראל" כי הם דורשים ומבקשים אותה. אולם לא כן דרכי ה'. הדאגה המרכזית של ההשגחה היא כלפי אלה שכבר התרגלו והסתגלו לשעבוד והגאולה היא מהם והלאה. בהם צריכים לטפל בדחיפות. לכן הקב"ה אומר למשה "לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים". בפירוש הכלי יקר לתורה מובא רעיון נפלא מפרשת בשלח המראה בצורה ברורה שעם ישראל היה מורכב מכיתות שונות ובעצם מאז ועד היום לא השתנה דבר. בפרק יד פסוק כב נאמר: "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם", ובפסוק כט נאמר: "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם". בפסוק כב הקדים את הים ליבשה ובפסוק כט הקדים את היבשה לים. אפשר לומר שהיו בישראל כיתות כיתות על הים, מקצתם צדיקים ומקצתם קטני אמונה. הטובים והצדיקים מישראל באו מיד אל הים באמצעותו אף על פי שלא ראו עדיין את היבשה. מכל מקום האמינו בה' ונכנסו לים. רק אחרי כניסתם למים ראו את היבשה. להם היו המים לחומה [בכתיב מלא] להגן בעדם, אבל הפחותים חסרי האמונה הלכו תחילה ביבשה כי לא האמינו באלוקים. על כן לא נכנסו אל תוך הים עד שראו תחילה את היבשה. להם היו המים חמה (כעס עז) [בכתיב חסר] כי היו נתונים בדין להינצל או להיטבע.

גם בימינו אנו רואים שעם ישראל מורכב מכיתות כיתות. יש כאלה שהם בבחינת "בני ישראל" – מאמינים בני מאמינים, מוסרים עצמם על קידוש השם ומוכנים אף לקפוץ לים; ויש כאלה שהם בבחינת "העם" הפוסחים על שני הסעיפים. הם אינם חדורי אמונה, אלא נגררים אחרי המוסרים עצמם על קידוש השם והארץ.

כאשר מתעמקים בפרשת בשלח העוסקת בגאולת מצרים וקריעת ים סוף, אנו מבחינים בכך שלעתים פסוקים נראים לכאורה כסותרים זה את זה. מצד אחד מדובר בפרשה על מורך לב ועל פחדנות "פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה" (שמות יג, יז), ומצד שני על אומץ ועל אמונה "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (שם שם, יח) "ובני ישראל יוצאים ביד רמה" (שם יד, ט). גם בשטח התגובה על רדיפת מצרים אחריהם שומעים תגובות מנוגדות אחת לשנייה. מצד אחד "ויצעקו בני ישראל אל ה'" (שם יד, י), שאם יהודי צועק לה' סימן שהוא מאמין ומבקש את עזרת הבורא ואינו מתרעם על מעשיו, ומצד שני "ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר" (שם שם, יא). מפרש המדרש: "אמרו מיתתנו במדבר הזה קשה לנו ממיתת אחינו במכת החושך, אחינו נפסדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום וקרח בלילה [מכילתא] דברים שיש בהם טרוניא גדולה נגד ניסי השם ונפלאותיו". בפסוקים אלה מופיע מצד אחד המושג "בני ישראל" ומצד שני המושג "העם". גם בשירת מצרים אנו פוגשים שתי הגדרות בפסוק אחד: "יורא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים", ואחרי כן "וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו". נשאלת השאלה: מה באים ללמדנו שינויי ההגדרות והבדלי השמות?

מפרשי התורה מסבירים כי בארץ מצרים היו בתוך הקיבוץ היהודי שני חוגים שהטביעו את חותמם על חיי העם: חוג אחד האמין באמונה שלמה בגאולה הבאה וחיכה לה בצפייה נפשית, ושאיפה זו נמסרה על ידם מדור לדור. חוג זה נקרא בתורה בשם "בני ישראל"; חוג שני היה מורכב מציבור ששקע ראשו ורובו בעול העבודה. עבודה קשה זו העסיקה אותו והסחיה את דעתו מכל מיני דברים, ושעתם לא הייתה פנויה לחשוב על גאולה. חוג זה נקרא בשם "העם". במסגרת העבודה הקשה העם לא צעק ולא נאנח כי עצם

שירה אזונה

סטודנטית בהתמחויות לאנגלית ולתושב"ע

עמליה צורן

הנני שלחני

קרל נטר (1826-1882) והקמת "מקווה ישראל"

קרל (יעקב) נטר, נולד בשנת 1826 בשטרסבורג שבצרפת. הוא היה פעיל מאוד בחברת כל ישראל חברים (כ"ח) ושימש אף מזכיר החברה. בשנים 1867-1868 סייר במצרים ובארץ ישראל. הוא נפגש עם יהודים בירושלים, ביפו, בחברון, בצפת ובטבריה והתעניין בשגרת חייהם. הוא הבין כי רבים מאלו המתפרנסים מתרומות ה"חלוקה" מאסו בחיי הבטלה והיו מעוניינים לפתח את עבודת האדמה בארץ. כמו כן עמד נטר על אי-השוויון בחלוקת התרומות המגיעות לארץ. נטר האמין שעל ידי חקלאות מקצועית ניתן יהיה לשפר את מצבם של היהודים בארץ ישראל ולעודד עלייה לארץ. נטר הגיש דו"ח מפורט על מצב יהודי ארץ ישראל לאספה הכללית של כ"ח. בדו"ח זה העלה את הרעיון להכשיר את יהודי הארץ לעבודה חקלאית, וציין הצעות לשיפור בענייני חינוך והמלצה לפתוח את החינוך החקלאי גם לבנות. בין היתר כתב נטר בדו"ח הנרגש:

אני מציע לכם היום תכנית של מוסד חדש, אשר בו יתחנך הדור [...] לעבודת האדמה [...] [בקבלכם את תכנית זו] תתנו לחם וחיים למשפחות רבות של יהודים ותכינו מקום מקלט לאלפים מאחינו אשר יצטרכו לברוח מפני שנאת הגויים [...]. מה שנראה היום כחלום – יהיה מחר מציאות.

באותה אספה אושרו הדו"ח של קרל נטר ותכניתו להקמת המוסד החקלאי. מאותו זמן הקדיש נטר את כל כוחו ומרצו למשימה. הממשלה הטורקית נתנה לנטר רישיון לייסוד בית ספר חקלאי, והעניקה לו שטח של 2,600 דונם בחכירה עולמית בתשלום שנתי קטן "מתוך הכרה בערך המוסד הזה בחיי היהודים". בית הספר הוקם על ידי נטר ביי"ד באדר א' תרל"ל (15 בפברואר 1870), ממזרח ליפו. היישוב הישן קיבל בברכה את הקמת בית הספר החקלאי. חנוכת בית הספר הייתה בשבוע של פרשת השבוע "בחוקותי" והוא נקרא לפי דברי ההפטרה מספר ירמיהו "מקוה יִשְׂרָאֵל ד', מוֹשִׁיעוּ פְּעֵת צָרָה, לְמָה תִּהְיֶה פְּגַר בְּאֶרֶץ וּבְאֶרֶץ נְטָה לָלוֹן." (ירמיהו יד, ח). מטרת המוסד הייתה להכשיר את הדור הצעיר להתיישבות חקלאית. ביי"ט בתשרי תרמ"ג נפטר ונקבר באחוזת הקבר שרכש לעצמו בגבול הדרומי של "מקווה ישראל" – המוסד המהווה עדות חיה ומתפתחת לחזונו הגדול.

לעיון נוסף:

- כהן, מושיק, **מקווה ישראל: עבר הווה עתיד**, מקווה ישראל, תשנ"ט.
- כץ, גדעון, הסוחר מצרפת אבי החקלאים, **עת-מול**, ג (6), תשל"ח, עמ' 14-15.
- <http://www.mikveisrael.org.il/P301>